

B.X.Qasimov
magistrant, Bakı Dövlət Universiteti
gasimovbashir@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 08.02.2025

The article was received by editorial board on 08.02.2025

Статья принята к печати 08.02.2025

İNNOVASIYA YÖNÜMLÜ İNVESTİSİYALARIN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ VƏ STİMULLAŞDIRMA MEXANİZMLƏRİ

Xülasə

Qlobal rəqabət qabiliyyəti, texniki inkişaf və iqtisadi tərəqqi böyük ölçüdə innovasiya yönümlü investisiyalardan asılıdır. Hüquqi qaydalar əqli mülkiyyətin qorunmasını, vergi güzəştlərini və sabit korporativ iqlimi təşviq edən tənzimləyici çərçivələri təmin edir, buna görə də investisiya səhnəsinə təsir göstərir. Rəqabət qaydaları və patent qanunları inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısını almaqla bazar stimullarını tarazlaşdırmağa kömək edir. Bundan əlavə, investisiya cəlb ediliyinin təkmilləşdirilməsi inzibati proseslərin sadələşdirilməsi və bürokratik maneələrin azaldılmasını əhatə edir. Yaxşı qurulmuş hüquq sistemləri texnoloji sarsıntılara imkan verməmək üçün risklərin azaldılması və uyğunlaşma arasında tarazlıq yaratmalıdır. Bu halda siyasətçilər dəyişən bazar dinamikasına uyğunlaşmaq üçün daimi olaraq qaydaları dəyişməlidirlər. Yalnız bu halda davamlı və yaradıcı iqtisadi artım təmin edilə bilər.

Açar sözlər: investisiya, innovasiya, hüquqi tənzimlənmə, stimullaşdırma, mexanizmlər.

GİRİŞ

Dünyada rəqabət qabiliyyətinin qorunması, texniki tərəqqi və iqtisadi inkişaf innovasiya yönümlü investisiyalardan asılıdır. Bu xərclər yeni məhsul və xidmətlərin, eləcə də innovativ prosedurların yaradılmasına təkan verir, beləliklə, istehsalı yaxşılaşdırır və sosial məsələləri həll edir.

Hüquqi qaydalar innovasiyanın parametrlərini müəyyən edir. Məsələn, əqli mülkiyyət qaydaları yaradıcılara hüquqlar verir, buna görə də innovatorlara öz yaradıcılığından qazanc əldə etmək imkanı verməklə yeni ideyaların inkişafını təşviq edir. Digər tərəfdən, həddən artıq sərt qaydalar uyğunluq xərclərini artırmaqla innovasiyanı boğa bilər və bununla da bazara girişi əngəlləyə bilər. Tənzimləmə və innovasiya mürəkkəb əlaqəyə malikdir; Yaxşı hazırlanmış qaydalar aydın normaları müəyyən etməklə və qeyri-müəyyənliyi azaltmaqla innovasiyaya təkan verə bilər, düzgün yazılmamış qaydalar isə buna mane ola bilər [1].

Müxtəlif hökumətlər innovasiyaya yönəlmiş investisiyaları dəstəkləmək üçün müxtəlif stimullaşdırma strategiyalarından istifadə edirlər. Birbaşa yardım tədqiqat və inkişaf (R&D) üçün qrantlar və subsidiyalar vasitəsilə yaradıcı fəaliyyətlə bağlı maliyyə risklərini azaldır. Vergi güzəştləri və digər dolaylı dəstəklər Ar-Ge ilə məşğul olan şirkətlərə daha az maliyyə yükü daşımağa kömək edir. Hökumətlər həmçinin dövlət-özəl alyansları dəstəkləyə bilər, buna görə də innovasiyaya təkan vermək üçün dövlət qurumları, bizneslər və akademiklər arasında əməkdaşlığı təşviq edə bilərlər [2].

Tənzimləyici baza nəzarət tələbi ilə yaradıcılıq üçün lazım olan azadlıq arasında qarışıqlıq yaratmalıdır. Çevik tənzimləmə sistemləri inkişafı dayandırmadan qaydaların müvafiq qalmasına əmin olmaq üçün texnologiya ilə dəyişə bilər. Məsələn bütün bu qeyd etdiklərimiz, şirkətlərə kreativ ideyaları tənzimlənən şəraitdə sınaqdan keçirməyə imkan verir, buna görə də yaradıcılığı təşviq edir və ictimai maraqları qoruyur [3].

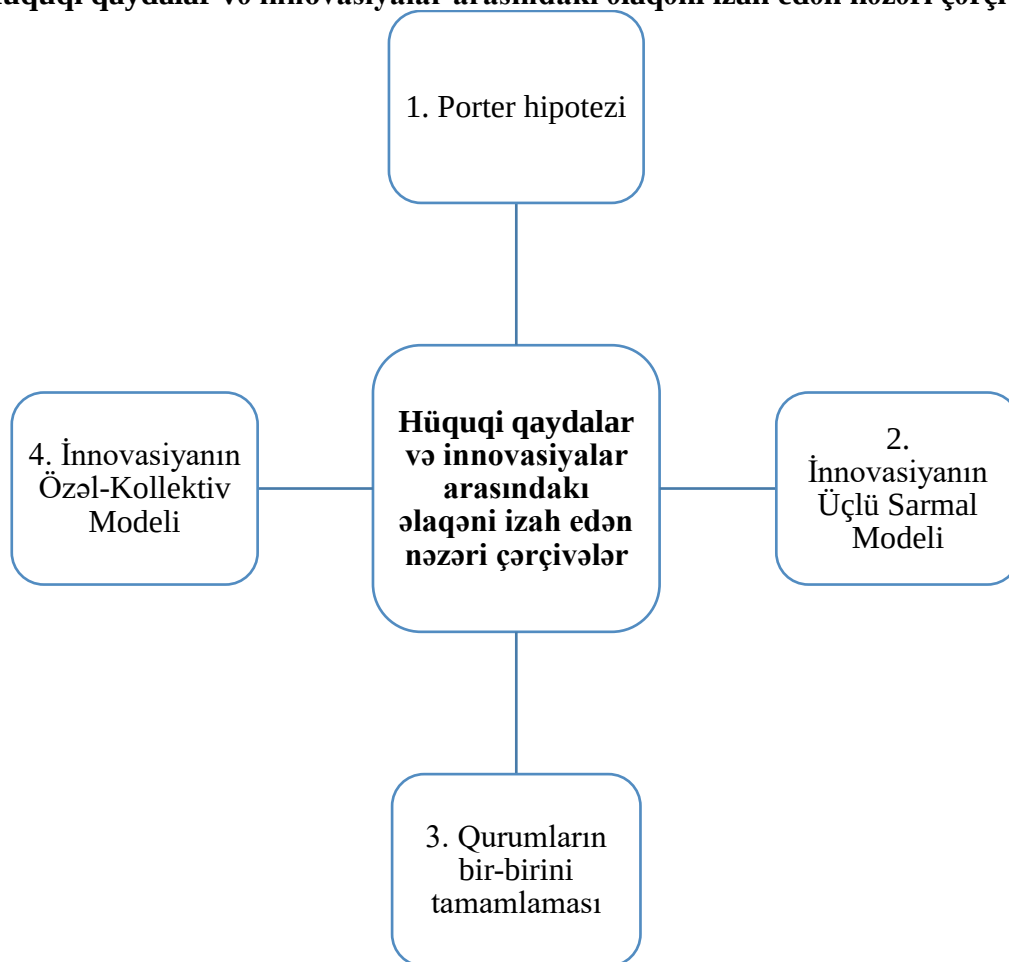
Bundan əlavə, Porter fərziyyəsində qeyd edilir ki, ciddi ekoloji qaydalar şirkətləri uyğunluq xərclərini azaldan, beləliklə də rəqabət qabiliyyətini artıran yeni texnologiyalar və prosedurlar yaratmağa sövq etməklə innovasiyaya ilham verə bilər [4].

Əslində, innovasiya yönümlü investisiyaların strukturu böyük ölçüdə qanunvericilik qaydaları və hökumətin stimullaşdırma proqramları ilə formalaşır. Dəqiq müəyyən edilmiş siyasətlərdən, maliyyə stimullarından və çevik tənzimləyici çərçivələrdən ibarət balanslaşdırılmış strategiya vasitəsilə innovasiyalar üçün uyğun mühit yaratmaq, beləliklə də iqtisadi inkişafı təşviq etmək və cəmiyyətin tələblərinə cavab vermək olar.

NƏZƏRİ YANAŞMALAR

Innovasiyaya yönəlmiş investisiyalar iqtisadi artım və texniki tərəqqi üçün vacibdir. Hüquqi qaydalar və innovasiyalar arasındakı əlaqəni daha yaxşı izah etmək üçün bir sıra nəzəri çərçivələr yaradılmışdır:

Sxem 1. Hüquqi qaydalar və innovasiyalar arasındakı əlaqəni izah edən nəzəri çərçivələr

Mənbə: [2]; [5]; [6]

1. Porter hipotezi

1991-ci ildə iqtisadçı Maykl Porter tərəfindən irəli sürülmüş Porter fərziyyəsi ciddi ekoloji qaydaların innovasiyaları təşviq edə biləcəyini, nəticədə səmərəliliyin və rəqabət qabiliyyətinin artmasına səbəb ola biləcəyini göstərir. İdeyaya görə, yaxşı tərtib edilmiş qaydalar şirkətləri innovasiyaya sövq edir ki, bu da uyğunluq xərclərini kompensasiya edir və xalis iqtisadi fayda gətirir [2].

2. Innovasiyanın Üçlü Sarmal Modeli

Henry Etzkowitz və Loet Leydesdorff tərəfindən yaradılan Üçlü Sarmal Modeli universitetlər, bizneslər və hökumət arasında mövcud olan aktiv əlaqələri vurğulayır. Bu konsepsiyaya görə, bu üç təşkilat arasında əməkdaşlıq həm yaradıcılıq, həm də iqtisadi yüksəliş üçün əlverişli mühit yaradır.

3. Qurumların bir-birini tamamlaması

Bu üsul müxtəlif institusional razılaşmaların, o cümlədən hüquqi çərçivələrin, korporativ idarəetmənin və əmək münasibətlərinin innovasiya nəticələrinə təsir etmək üçün necə qarşılıqlı əlaqədə olduğuna baxır. İdeya ondan ibarətdir ki, bir qurumun uğuru çox vaxt başqa bir qurumun mövcudluğundan və fəaliyyətindən asılıdır. Bu, innovasiyaları təşviq etmək üçün ardıcıl və dəstəkləyici institusional mühitin olması ehtiyacını vurğulayır.

4. İnnovasiyanın Özəl-Kollektiv Modeli

Eric von Hippel və Georg von Krogh tərəfindən təqdim edilən bu yanaşma özəl investisiyanın aspektlərini kollektiv fəaliyyətlə birləşdirir. Bu, insanların və bizneslərin yeni ideyalarını açıq şəkildə paylaşmağa qərar verə biləcəyini təklif edir ki, bu da ümumi bilik hovuzunun yaradılmasına kömək edəcək, eyni zamanda onlara paylaşılan resurslardan şəxsən qazanmağa imkan verəcəkdir. Bu üsula tez-tez açıq mənbəli proqram təminatının yaradılması zamanı rast gəlinir [5].

5. Missiyaya yönəlmiş İnnovasiya Siyasəti

İqtisadçı Mariana Mazzucato tərəfindən irəli sürülən bu üsul, innovasiyalar vasitəsilə sosial problemləri həll etmək üçün hökumətin aydın və iddialı məqsədlər müəyyən etməsinə ehtiyac olduğunu vurğulayır. Müəyyən bir məqsədə yönəlmiş siyasətlərə strateji dövlət investisiyaları və müxtəlif sahələrdə innovasiyaları təşviq etmək, habelə özəl sektorun fəaliyyətini bu missiyalara nail olmağa yönəltmək məqsədi daşıyan qanunlar daxildir [6].

TƏHLİL

Yuxarıda qeyd etdiyimiz nəzəri çərçivələr hüquqi qanunların və institusional strukturların innovasiyaya yönəlmiş investisiyalara təsir göstərə biləcəyi yollara dair müxtəlif fikirlər təqdim edir. Siyasətçilər və maraqlı tərəflər innovasiyaları təşviq edən uğurlu təşəbbüsləri inkişaf etdirmək üçün bu üsullardan istifadə edə bilirlər.

Cədvəl 1

İnnovasiya yönümlü sektorlar üçün hüquqi tənzimləmələr və investisiyaların bölüşdürülməsi (yanvar-avqust 2024-cü il)

Kateqoriya	Məbləğ (milyon manat)	Faiz (%)
Ümumi əsas kapitalla yönəldilmiş investisiya	11216.9	+1,7%
Neft-qaz sektoruna yatırılmış investisiyalar	2,4% azalma	-
Qeyri neft-qaz sektoruna yönəldilmiş investisiyalar	3,9% artma	-
Məhsul istehsalı sahələrinə investisiyalar	5587.0	49.8
Xidmət sahələrinə investisiyalar	4287.3	38.2
Yaşayış evlərinin tikintisinə investisiyalar	1342.6	12.0
Daxili investisiyalar	9315.8	83.1
Tikinti-quraşdırma işlərinə yönəldilmiş investisiyalar	8090.5	72.1

Mənbə: [7]

Nəticə olaraq, innovasiya yönümlü investisiyaların uğuru daha çox yaxşı təşkil olunmuş hüquqi və tənzimləyici mühitə, eləcə də iqtisadi və texniki inkişafı təşviq edən stimullaşdırma mexanizmlərinə əsaslanır. Qeyri-neft-qaz sektorunda nəzərəcarpacaq 3,9% artım və neft-qaz sektoruna investisiyaların azalması ilə 2024-cü ildə (yanvar-avqust) investisiyaların bölgüsü bu proseslərin təsirini nümayiş etdirir ki, bu zaman ümumi kapital qoyuluşu əvvəlki illə müqayisədə 1,7% artıb. Bu dəyişiklik sektor siyasətlərinin və tənzimləyici stimulların kapitalın bölüşdürülməsinə necə təsir etdiyinə diqqət çəkir.

İnvestisiyaların davamlı və yüksək inkişaf edən sektorlara yönəldilməsinin təmin edilməsi hüquqi qaydalardan çox asılıdır. Məsələn, dövlət-özəl tərəfdaşlıqları, vergi güzəştləri və tədqiqat və inkişaf (R&D) xərclərini dəstəkləyən siyasətlər uzunmüddətli innovativ potensialı olan sənayelərə pul axınına kömək edə bilər. Daxili investisiyaların ümumi kapital qoyuluşunda 83,1%-

lik payı daxili iqtisadi dayanıqlığın və innovativ inkişafın təşviqində milli siyasətlərin oynadığı rolu daha da vurğulayır.

Bundan əlavə, tikinti-quraşdırma layihələrinə vəsaitin nəzərəcarpacaq dərəcədə bölüşdürülməsi (72,1%) infrastrukturun inkişafının hələ də böyük əhəmiyyət daşıdığını göstərir. Müxtəlif iqtisadi inkişaf və rəqabət qabiliyyətinin artırılması ənənəvi infrastruktur investisiyaları ilə yanaşı rəqəmsallaşma, yüksək texnologiyalı sektorlar və startap ekosistemlərini dəstəkləyən balanslaşdırılmış tənzimləmə strategiyasından asılıdır.

Yekun olaraq, innovasiyaya yönəlmiş investisiyalar bazarın tələbləri ilə dəyişən dinamik hüquqi və tənzimləyici çərçivəyə ehtiyac duyur. Vergi güzəştləri, elmi-tədqiqat və inkişaf qrantları və çevik tənzimləmə siyasəti kimi effektiv stimullaşdırma sistemləri hökumətlərə investisiyaların səmərəliliyini optimallaşdırmağa və iqtisadi dayanıqlığı yaxşılaşdırmağa imkan verir. Uzunmüddətli innovasiya və rəqabət qabiliyyətinin təşviqi investisiya cəlbediciliyi ilə tənzimləyici nəzarət arasında strateji tarazlığın qorunmasından asılı olacaq.

NƏTİCƏ

İqtisadi inkişafın, texniki innovasiyaların və qlobal iqtisadiyyatda rəqabət üstünlüyünün əsas amilləri innovativ yönümlü investisiyalardır. Yenə də onların fəaliyyəti hökumətlərin yaratdığı qanuni qaydalara və stimullaşdırıcı proqramlara çox asılıdır. Yaxşı balanslaşdırılmış hüquq sistemi əqli mülkiyyəti qoruya, investorları müdafiə edə və sabit bazar mühiti yarada bilər və bununla da uzunmüddətli innovasiyaları təşviq edə bilər. Eyni zamanda, həddindən artıq tənzimləmə və ya çox güclü bürokratik maneələr uyğunluq xərclərini artırmaq və bazara çıxışı məhdudlaşdırmaqla innovativ texnologiyanın inkişafına mane ola bilər.

Tədqiqat və təkmilləşdirmə (R&D) subsidiyaları, vergi güzəştləri və dövlət-özəl tərəfdaşlıq da daxil olmaqla müxtəlif siyasət alətləri vasitəsilə hökumətlər yaradıcılığı ilhamlandırmağa əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir. Bu sistemlər biznesin maliyyə risklərini azaldır və innovativ texnologiyaya sərmayələri ruhlandırır, bununla da cəmiyyətin və iqtisadiyyatın nəticələrini yaxşılaşdırır. Bundan əlavə, tələb olunan nəzarəti qoruyaraq innovasiyanın çiçəklənməsinə imkan verən tənzimləyici qum qutuları və missiya yönümlü siyasətlər kimi uyğunlaşa bilən və çevik tənzimləmə alətləridir.

Davamlı innovasiya mühitini təmin etmək istəyiriksə, siyasətçilər yeni texniki inkişafı və bazar dinamikasına cavab olaraq öz siyasətlərini daim nəzərdən keçirməli və dəyişdirməlidirlər. İnnovasiya potensialını maksimum dərəcədə artırmaq üçün nəzəri çərçivələrə Porter Hipotezi, Üçlü Heliks Modeli və institusional tamamlayıcılıq hüquqi, sənaye və akademik təşkilatlar arasında strateji əməkdaşlığın tələbini vurğulayır.

Əslində, innovasiya yönümlü investisiyaların təşviqi qanunvericilik qaydaları və stimullaşdırma vasitələrinin ideal qarışığından asılıdır. Nəzarət və uyğunlaşma arasında tarazlığın tapılması təkcə texniki inkişafı təkmilləşdirməklə kifayətlənməyəcək, həm də dünya rəqabət qabiliyyətini və iqtisadi dayanıqlığı dəstəkləyəcək. Davamlı artımın və uzunmüddətli iqtisadi rifahın irəliləməsi daha çox dinamik və yaradıcı ruhlandırıcı siyasət çərçivələrindən asılı olacaq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Civil Service Blog. (2021, January 20). A brave new world: Agile regulation to unleash innovation. UK Government. Retrieved from <https://civilservice.blog.gov.uk/2021/01/20/a-brave-new-world-agile-regulation-to-unleash-innovation/>
2. Porter, M.E. (1991). America's green strategy. Scientific American, 264(4), 168. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Porter_hypothesis
3. The World Bank. (2024). Impact and effectiveness of innovation policy. Retrieved from <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/d3d62fd8bf435a032da07aca3f3aab67-0050022024/original/Impact-and-Effectiveness-of-Innovation-Policy-Pluvia-Zuniga.pdf>
4. Yale Journal on Regulation. (n.d.). Regulation and innovation: Approaching market failure from both sides. Retrieved from <https://www.yalejreg.com/bulletin/regulation-and-innovation-approaching-market-failure-from-both-sides/>

5. von Hippel, E., & von Krogh, G. (2003). Open source software and the "Private-Collective" innovation model: Issues for organization science. *Organization Science*, 14(2), 209–223. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Private-collective_model_of_innovation

6. Mazzucato, M. (2018). Mission-oriented research & innovation in the European Union: A problem-solving approach to fuel innovation-led growth. European Commission. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Mariana_Mazzucato

7. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2024). 2024-cü ilin yanvar-avqust aylarında əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar haqqında məlumat. Retrieved from <https://www.stat.gov.az/news/index.php?lang=az&id=6072>

B.Kh.Gasimov

master student, Baku State University

Legal regulation and incentive mechanisms for innovation-oriented investments

Abstract

Global competitiveness, technical development and economic progress depend to a large extent on innovation-oriented investments. Legal rules provide regulatory frameworks that promote intellectual property protection, tax breaks and a stable corporate climate, and therefore influence the investment scene. Competition rules and patent laws help to balance market incentives by preventing monopolistic activities. In addition, improving investment attractiveness involves simplifying administrative processes and reducing bureaucratic obstacles. Well-established legal systems should strike a balance between risk reduction and adaptation to avoid technological shocks. In this case, policymakers should constantly change the rules to adapt to changing market dynamics. Only in this case can sustainable and creative economic growth be ensured.

Keywords: investment, innovation, legal regulation, incentives, mechanisms.

Б.Х.Гасымов

магистрант, Бакинский Государственный Университет

Правовое регулирование и механизмы стимулирования инновационно-ориентированных инвестиций

Резюме

Глобальная конкурентоспособность, техническое развитие и экономический прогресс во многом зависят от инвестиций, ориентированных на инновации. Правовые нормы обеспечивают нормативную базу, которая способствует защите интеллектуальной собственности, налоговым льготам и стабильному корпоративному климату, тем самым влияя на инвестиционную сферу. Правила конкуренции и патентное законодательство помогают сбалансировать рыночные стимулы, предотвращая монополистическую деятельность. Кроме того, повышение инвестиционной привлекательности включает упрощение административных процессов и сокращение бюрократических препон. Устоявшиеся правовые системы должны обеспечивать баланс между снижением рисков и адаптацией к технологическим сбоям. В этом случае политикам придется постоянно менять правила, чтобы приспособиться к меняющейся динамике рынка. Только в этом случае может быть обеспечен устойчивый и креативный экономический рост.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, правовое регулирование, стимулы, механизмы.